

Svenska kyrkan ur ett queerperspektiv

SUSANNE LINDSTRÖM, doktorand i etnologi vid Umeå universitet. I sitt avhandlingsarbete intresserar hon sig för hur Svenska kyrkans normer om sexualitet, samlevnad och kvinnligt/manligt iscensätts och gestaltas. Syftet är att synliggöra hur den heterosexuella normen inom kyrkan befästs, utmanas och omförhandlas. Under hösten 2000 kommer en artikel, Biskopen och den heterosexuella normen. Ett könspolitiskt samtal, att publiceras i en antologi om kön och politik på Studentlitteratur.

homosexualitet är enligt många människor både sjukligt och syndigt. Kanske kan man våga sig på att säga att det förhållningssättet är, om inte det mest spridda, så ändå väl spritt bland kristna människor. Den bilden har tydligt artikulerats i både partnerskapsdebatten (Andreasson 1996) och debatten som följde fotoutställningen *Ecce Homo* (se t.ex. www.eccehomo.nu; Ahlström 1999). Vad som blev extra påtagligt i båda dessa debatter är att många betraktar homosexuella som de värsta syndarna, att de rör sig ute på förbjuden mark och att de tummat på de normer som fastställer vem som får bli älskad och hur. Hur är det möjligt att en institution som för fram ett kärleksbudskap kan bidra till sådana här stigmatiserande tankesätt? Ett sätt att diskutera detta är att studera Svenska kyrkan ur ett queerperspektiv, vilket innebär att man kritiskt granskar hur heterosexualiteten görs till norm.

Även om partnerskap nu juridiskt jämställs med äktenskap, kan man fortfarande inte ingå partnerskap inom ramen för ett kristet samfund eftersom kyrkan frånsagt sig vigselrätten för homosexuella. Detta har en exkluderande och stigmatiserande inverkan på framför allt kristna homosexuella. De får inte ta del av den kristna etiska vägledningen, vilket heterosexuella par får.

Ecce homo-debatten handlade om för kyrkan centrala frågor såsom bilden av Jesus, men också om äktenskapet mellan man och kvinna som prioriterad och normerad samlevnadsform. För att en sådan heterosexuell norm ska ha möjlighet att existera måste den materialiseras genom att människor om och om igen repeterar och gestaltar de förståelser och praktiker som normen möjliggör (Butler 1990, 1993; se även Lundgren 2000). Det handlar således om hur kyrkan gjorts till ett sammanhang där det inte finns rum för någon annan definition av sexualitet än den heterosexuella.

Svenska kyrkan är ur ett nutida etnologiskt perspektiv ett relativt outforskat fält.¹ Läger man därtill ett queerperspektiv så kan man drista sig till att säga att det handlar om en helt outforskad arena. Varför är det då intressant och viktigt att studera kyrkan ur just ett queerperspektiv? På den frågan vill jag svara att kyrkan har en stark ideologisk position som – trots sekulariseringen – bidrar till att normer som skapas inom kyrkan får konsekvenser för samhället i stort. Utifrån ett queerperspektiv handlar det i synnerhet om normer för par- och familjebildning samt manligt och kvinnligt. Utpekandet av homosexualitet inom kyrkan som en avvikelse från "det normala" kan bidra till legitimering av psykiskt och fysiskt våld mot människor som identifierar sig och som utpekats som homosexuella.

Med hjälp av ett queerperspektiv analyseras heterosexualiteten som en grundläggande institution i vår kultur, och dess anspråk på att vara norm ifrågasätts (jfr Borgström 1998). Heterosexualiteten har tidigare varken blivit betvivlad eller problematiserad, utan betraktats som vore den en naturgiven storhet, omöjlig att ifrågasätta. Eftersom kyrkan – med hjälp av bibelns texter – aktivt medverkat till att skapa den heterosexuella normen, är det intressant att studera den ur just ett queerperspektiv.

Kyrkans av tradition negativa hållning till homosexualitet grundas på uppfattningen att homosexuella handlingar är ett brott mot såväl bibeln som skapelseordningen. Biskop Rune Backlund i Luleå stift uttalade vid Svenska kyrkans studiedagar i Skellefteå i oktober 1997, samt i ett brev till RFSL-Piteå älvdal och norra Västerbotten² att han uppfattar homosexualitet som en avvikelse från det ursprungliga och skapelsegivna. Han har också gjort

gällande att han betraktar äktenskapet mellan man och kvinna som unikt, ursprungligt och nedlagt i skapelsen. Utifrån ett queerperspektiv kritiseras hållningar som denna, eftersom den reproducerar föreställningar om ursprungliga köns- och sexualitetsidentiteter och könsordningar (se t.ex. Butler 1990, 1993). Föreställningarna är dock ej givna. De har upprepats så många gånger att de framstår som naturliga eller, som i det här fallet; givna av Gud. Biskop Backlunds, och andras, sätt att tala om homosexualitet som avvikelse är exempel på hur heterosexualiteten åter-skapas och definieras som det enda giltiga. Detta sker på bekostnad av andra sexualiteter. På så vis bidrar exempelvis exkluderings av homosexuella till att förstärka den gällande normen.

En fråga som är viktig att ställa i det här sammanhanget är: Vad är det som är så hotfullt med homosexuella relationer och varför är det så hotfullt just för kyrkan? Ett möjligt svar på den frågan skulle kunna vara att det inom den rådande heterosexuella diskursen är omöjligt att stå utanför indelningen kvinna–man, där kvinnor per definition förväntas känna lust till män och vice versa och att de båda ska ingå i en komplementär relation. Alla är vi kategoriserade som det ena eller det andra.

Makten, menar den finländska filosofen Tuija Pulkkinen, producerar begripliga kroppar och roller och det som faller utanför begriplighetens ramar blir icke produktivt och därför också icke kulturellt igenkännbart, till exempel avvikande kroppar, avvikande begär och avvikande roller (1996:184). Med hjälp av en sådan diskussion går det att hitta förklaringar till de omdömen som görs både inom och utom kyrkan. Genom att inte repetera heterosexuella praktiker överskrider ho-

mosexuella det binära förhållandet mellan man och kvinna. Uppdelningen kvinnan och föreställningen om att dessa kategorier attraheras av varandras olikhet är vad som naturliggör den heterosexuella normen. Det är följaktligen föreställningen om den heterosexuella kompletariteten som är en bidragande orsak till att homosexualitet upplevs som så hotfullt.

BENÄMNANDETS GUDOMLIGA HERRAVÄLDE

När personer som biskop Backlund uttalar sig i olika frågor har det betydelse. Biskopens uttalande om att homosexualitet är en avvikelse från det skapelsegivna sägs i kraft av hans positionsmakt (jfr Meurling 1996, 1999) vilken han besitter genom sitt apostoliska³ ämbete. Ur ett etnologiskt perspektiv bygger detta på en mängd kulturella föreställningar. Det handlar inte bara om sådana som är kopplade till biskopens ämbete, utan även om kyrkans normerande plats när det gäller par- och familjebildning.

Genom sina omdömen reproducerar biskopen och andra de maktstrukturer, som gör skillnad mellan sexuella praktiker och återskapar de värderingar som historiskt knutits till dessa praktiker (jfr Pulkkinen 1996). Med hjälp av sitt tal förstärker aktörer som biskop Backlund den heterosexuella normen och de föreställningar som finns om kvinnor och män. Bekymret ligger inte i att biskopen är ett privilegierat subjekt, utan det är att han inte reflekterar över sin egen normerande position (jfr Scheman 1997). När han talar, gör han det till synes oproblemiskt utifrån de olika former av positionsmakt som han personifierar.

SVENSKA KYRKAN SOM EN SOCIAL OCH KULTURELL PROCESS

Emedan Svenska kyrkans identitet ständigt är utsatt för förhandling och omarbeting utmanas dock biskop Backlunds positionsmakt. I ett oavbrutet samspel mellan olika diskurser förhandlas Svenska kyrkans identitet fram. Kyrkan befinner sig ju inte i ett vakuum, den förändras i samspel med det samhälle i vilket den befinner sig. I frågan om synen på homosexualitet har det, enligt Per-Olof Widell, vice ordförande i EKHO (Ekumeniska gruppen för kristna bi- och homosexuella), hänt mycket under de senaste tjugo åren även om de kristna samfunden är mycket splittrade i det som Widell kallar "homofrågan". Svenska kyrkan har kommit längst av de kristna samfunden, men viktigast av allt är att homosexuella har blivit synliga, menar Widell. Ett exempel på denna förändringsprocess är K. G. Hammars för många kontroversiella förhållningssätt till homosexuella. Sedan K. G. Hammar installerades som ärkebiskop den 1 februari 1998, har han uttalat sitt stöd för homosexuellas rätt att ingå partnerskap och biskopsmötet har också godkänt prästvigning av homosexuella som lever i registrerat partnerskap. K. G. Hammars förhållningssätt har givetvis betydelse för hur det ser ut i stiftet och församlingarna runt om i landet. Anställda inom Svenska kyrkan tvingas på så sätt att reflektera över sina åsikter om och förhållningssätt till homosexualitet.

Men kyrkan präglas fortfarande av ambivalens och oenighet. Det går att utläsa i massmediedebatter (Andreasson 1996), i de undersökningar som kyrkan själv genomfört (Fagerberg 1974; Nilsson 1988, 1995; Svenska kyrkans utredningar 1994), samt i det material som jag samlat in i

"Utpekandet av homosexualitet inom kyrkan som en avvikelse från 'det normala' kan bidra till legitimering av psykiskt och fysiskt våld mot människor som identifierar sig och som utpekas som homosexuella." Bild ur Gabriella Ahlström, Ecce Homo. Berättelsen om en utställning. Stockholm, Bonniers 1999.

form av intervjuer med kristna homosexuella. I Svenska kyrkans utredningar (1994) kunde man inte enas om en linje i fråga om homosexualitet, utan tvingades föra fram en huvudlinje och en alternativlinje, där huvudlinjen är ämnad att fungera som kyrkans "normala hållning" (s. 33). Arbetsgruppen föreslår att kyrkan accepterar homosexuell parbildning samt att kyrkan ser samhällets lagstiftning som något positivt genom att den vill skapa juridiskt och ekonomiskt skydd för homosexuella par. Dock håller man fortfarande fast vid heterosexualiteten som norm. Det är avgörande att homosexualiteten är medfödd och inte ett personligt val. Alternativlinjen menar att synen på homosexuella handlingar ska vara grundad i Guds skapelseplan, vilken enligt företrädarna inte kan förklaras ogiltig (a.a.). Genom att föra fram en alternativlinje tillmötesgår dock kyrkan dem som betraktar homosexualitet som ett brott mot skapelseordningen och garanterar dem därmed ett manöverutrymme.

VARFÖR QUEER?

Med hjälp av ett queerperspektiv har man möjlighet att analysera hur den teologiska diskursen inom Svenska kyrkan materialiseras och gestaltas. Genom att dekonstruera kategorier och representationer ifrågasätts de antaganden som traditionellt utgjort fundamentet i det västerländska samhället vars tänkande baseras på en uppdelning av verkligheten i binära begreppssystem eller polariteter som till exempel manligt-kvinnligt (Derrida 1991). Inom den heterosexuella kyrkliga diskursen är det omöjligt att stå utanför den här indelningen och föreställningen om komplementariteten, och det är följ-

aktligen också den som bidrar till att homosexualitet upplevs som så hotfullt.

Med queerperspektivet går det också att se homosexuell identitet som en politisk kategori vilken utmanar den heterosexuella normen (Pulkkinen 1996). När homosexuella ifrågasätter till exempel biskop Backlunds uttalanden är de med och inte bara omskapar den egna självförståelsen utan de undergräver också etablerade kategoriseringar genom att framkalla nya innebörder (jfr Martinsson 1997:19f), vilket i sin tur leder till ett omskapande av den heterosexuella normen inom kyrkan.

NOTER

- ¹ Se dock Birgitta Meurlings avhandling från 1996, *Sarons liljor? En etnologisk studie av prästfruars könskonstituering* samt hennes artikel i *Kulturella Perspektiv* nr 3 1999, "Kvinnorum i fadershus – om kvinnliga prästers könsskapande".
- ² I brevet besvarar biskopen några frågor från RFSL i Piteå om hur han ser på homosexualitet ([Http://www.rfsl.se/pitea/biskopsbrev.html](http://www.rfsl.se/pitea/biskopsbrev.html), finns utskriven hos författaren 20 oktober 1999).
- ³ Ett apostoliskt ämbete hänger samman med Svenska kyrkans ämbetssyn, som anses vara i apostolisk successionsordning, det vill säga att man har en obruten vigningslinje ända till Petrus – den första kristna församlingen. Detta delar Svenska kyrkan med katolska kyrkan och anglikanska kyrkan.

REFERENSER

- Ahlström, Gabriella, 1999. *Ecce Homo. Berättelsen om en utställning*. Stockholm: Bonniers.
- Andreasson, Martin, 1996. *Öppenhet och motstånd. Om homosexualitet i massmedia 1990–1994*. Stockholm: Folkhälsoinstitutet.
- Borgström, Eva, 1998. "Queerstudier i USA – och i Sverige?" I: *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 1:1998.
- Butler, Judith, 1990. *Gender Trouble. Feminism and the Subversion of Identity*. New York: Routledge.

- Butler, Judith, 1993. *Bodies that Matter. On the Discursive Limits of "sex"*. New York: Routledge.
- Derrida, Jacques. 1991. *Rösten och fenomenet*. Stockholm: Thales.
- Fagerberg, Holstein, 1974. *De homosexuella och kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- Kyrkan och homosexualiteten. Rapport från en arbetsgrupp*. (1994): Svenska kyrkans utredningar 1994:8.
- Lundgren, Anna Sofia, 2000. *Tre år i g. Om kropp och kön i skolan*. Stockholm: Symposion.
- Martinsson, Lena, 1997. *Gemensamma liv. Om kön, kärlek och längtan*. Stockholm: Carlssons.
- Meurling, Birgitta, 1996. *Sarons liljor? En etnologisk studie av prästfruars könskonstituering*. Stockholm: Carlssons.
- Meurling, Birgitta, 1999. "Kvinnorum i fadershus – om kvinnliga prästers könsskapande." I: *Kulturella Perspektiv* 3:1999.
- Nilsson, Gert, 1988. *En fråga om kärlek. Homosexuella i kyrkan*. Stockholm: Verbum.
- Nilsson, Gert, 1995. "Den sexuella människan. Konturer till en kristen etik." I: *Tro och tanke* 2:1995.
- Pulkkinen, Tuija, 1996. *The Postmodern and Political Agency*. Helsingfors: Hakapaino Oy.
- Scheman, Naomi, 1997. "Queering the Center by Centering the Queer. Reflections on Transsexuals and Secular Jews." I: *Feminists Rethink the Self*, (ed.) D. Tietjens Meyers, Boulder, Colorado: Westview Press.

Internetadress: <http://www.eccehomo.nu>

SUMMARY

With queer theory it is possible to analyse the heterosexual norm as a fundamental institution in our society. In this article I present a way of studying the heterosexual norm in the Swedish Church. As the church (with the aid of Bible texts) actively participates in the production and re-production of the heterosexual norm, I argue that it is important to study the church from a queer perspective.